

UNIWERSYTET
Andrzeja Frycza Modrzewskiego
w Krakowie

KRAKOWSKIE STUDIA MIĘDZYNARODOWE KRAKOW INTERNATIONAL STUDIES

XXII: 2025

e-ISSN 2451-0610

ISSN 1733-2680

Copyright© 2025 by the Author(s)

<https://doi.org/10.31749/2451-0610-ksm-2025-005>

Opublikowano w wolnym dostępie (Open Access) na licencji CC BY-NC-ND 4.0

Mieczysław Stolarczyk

prof. dr hab., Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu

<https://orcid.org/0000-0002-9771-0062>

m.-stolarczyk@wp.pl

Implikacje wojny na Ukrainie dla polityki Niemiec wobec Rosji i stosunków niemiecko-rosyjskich

Streszczenie

Celem badawczym artykułu jest wskazanie na najbardziej charakterystyczne cechy polityki RFN wobec Rosji i stosunków niemiecko-rosyjskich w okresie pozimnowojennym, szczególnie zaś w drugiej dekadzie XXI wieku. Na tym tle wyeksponowane zostały zmiany w polityce RFN wobec Rosji i w stosunkach niemiecko-rosyjskich, które nastąpiły po zbrojnej interwencji Rosji w Ukrainie (24 lutego 2022 r.). Teza zasadnicza opracowania zawiera się w stwierdzeniu, że agresja Rosji na Ukrainę wpłynęła na zasadniczą zmianę niemieckiej *Russlandpolitik*, szczególnie dotyczy to kwestii postrzegania Rosji jako głównego zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego i niemal całkowitego uniezależnienia się Niemiec od rosyjskich surowców energetycznych.

Słowa kluczowe: Niemcy, Rosja, stosunki niemiecko-rosyjskie, wojna w Ukrainie

Abstract

The implications of the war in Ukraine for Germany's policy towards Russia and German-Russian relations

The aim of the article is to indicate the main features of the policy of the Federal Republic of Germany towards Russia and German-Russian relations in the post-Cold War period,

especially in the second decade of the 21st century. A special focus has been placed on Germany's policy towards Russia after Russia's armed intervention in Ukraine (24 February 2022). The main thesis of the study is contained in the statement that Russia's aggression against Ukraine has led to a fundamental change in German *Russlandpolitik*. That refers particularly to the perception of Russia by German political decision-makers as the main threat to the European security, which also triggered tendencies to limit dependency on Russian Energy resources. Of course, it is not certain that these changes in German politics are irreversible.

Key words: Germany, Russia, German-Russian relations, war in Ukraine

Wprowadzenie

W trzech pierwszych dekadach okresu pozimnowojennego stosunki między Republiką Federalną Niemiec (RFN) a Rosją (Federacją Rosyjską) należały do jednych z najważniejszych międzypaństwowych relacji bilateralnych w europejskim systemie międzynarodowym. Wynikało to m.in. z mocarstwowej pozycji obu tych państw i ich możliwości politycznego oddziaływania na bliższe i dalsze środowisko międzynarodowe, potencjału gospodarczego RFN i Rosji¹, zasobów surowcowych Rosji, dużej komplementarności gospodarek obu państw, ich potencjału demograficznego², a także z racji tradycji współpracy niemiecko-rosyjskiej. Zjednoczone w 1990 r. Niemcy były w kolejnych latach okresu pozimnowojennego największą potęgą gospodarczą i polityczną Europy oraz czołową potęgą eksportową świata (mocarstwo handlowe – *Handelsmacht*)³. Natomiast Federacja Rosyjska jako główny sukcesor prawnomiędzynarodowy rozwiązanego pod koniec 1991 r. Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) była m.in. największym pod względem obszaru państwem na świecie (ponad

¹ W 2022 r. Niemcy pod względem PKB (4 bln 82 mld dolarów) zajmowały czwarte miejsce po USA (25 bln 439 mld dolarów), ChRL (17 bln 963 mld dolarów) i Japonii (4 bln 256 mld dolarów). Rosja w tym rankingu zajmowała ósme miejsce (2 bln 240 mld dolarów) (Jędrzejowska 2023/24, s. 406 i nast.). W latach 2023–2024 Niemcy, mimo recesji, były trzecią gospodarką świata, po USA i Chinach. W tym czasie Rosja plasowała się pod koniec pierwszej dziesiątki państw świata o największym PKB.

² Pod koniec drugiej dekady XXI w. Rosja zajmowała dziesiąte miejsce w świecie pod względem liczby ludności (144 mln). W tym samym czasie ludność Niemiec wynosiła nieco powyżej 82 mln osób, co sytuowało Niemcy pod względem potencjału demograficznego na drugim miejscu w Europie, po europejskiej części Rosji. Pod koniec 2022 r. liczba mieszkańców Niemiec przekroczyła 84 mln.

³ RFN przez wiele lat okresu pozimnowojennego zajmowała pierwsze miejsce wśród głównych eksporterów świata. Na początku trzeciej dekady XXI w. zajmowała pod tym względem trzecie miejsce, po ChRL i Stanach Zjednoczonych.

17 mln km²), stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa ONZ, największą potęgą nuklearną w Euroazji, największą gospodarką na obszarze poradzieckim, stosunkowo dużym rynkiem zbytu dla produktów gospodarki niemieckiej oraz jednym z największych w świecie eksporterów ropy i gazu ziemnego, w tym wiodącym dostawcą tych surowców dla gospodarki niemieckiej. Rosja była głównym partnerem gospodarczym Niemiec na obszarze poradzieckim, natomiast dla Rosji Niemcy były jednym z najważniejszych partnerów handlowych⁴, a zarazem najważniejszym partnerem politycznym wśród państw członkowskich Unii Europejskiej (UE). Filarem nośnym niemiecko-rosyjskiej współpracy bilateralnej była płaszczyzna gospodarcza (Timmermann 2007). Przykładowo w 2011 r. wymiana handlowa między RFN a Rosją wynosiła 75 mld euro. W 2019 r. wartość niemiecko-rosyjskiej wymiany handlowej szacowano na ok. 57 mld euro. W tym samym czasie polsko-niemieckie obroty handlowe szacowano na ok. 123 mld euro. W 2021 r. największym partnerem handlowym Niemiec była Chińska Republika Ludowa (ChRL). Wzajemne niemiecko-chińskie obroty handlowe (łącznie eksport i import) wynosiły ok. 245 mld euro. W tym samym roku Polska zajmowała piąte miejsce wśród najważniejszych partnerów handlowych Niemiec, a Rosja dopiero miejsce trzynaste. Niemiecko-rosyjskie obroty handlowe w 2021 r. szacowano na ok. 60 mld euro (Zybertowicz 2022).

Rozpoczęta w dniu 24 lutego 2022 r. agresja Rosji na Ukrainę wyznaczyła początek nowego etapu w funkcjonowaniu i ewolucji zarówno europejskiego, jak i globalnego systemu międzynarodowego. Pojęcie „system międzynarodowy” bardzo często traktowane jest jako synonim pojęcia „porządek międzynarodowy”⁵. Można przyjąć, że system międzynarodowy

to wszelkie wzajemne oddziaływania państw i innych uczestników stosunków międzynarodowych, charakteryzujące się zróżnicowanym zakresem instytucjonalizacji oraz współpracy i rywalizacji w poszczególnych płaszczyznach (wymiarach) stosunków międzynarodowych (m.in. politycznej, gospodarczej, militarnej, kulturalno-cywilizacyjnej), występujące w skali subregionalnej, regionalnej lub globalnej, charakterystyczne dla danego etapu stosunków międzynarodowych. Rdzeniem każdego systemu międzynarodowego jest system międzypaństwowy (system państw) a w jego ramach przede wszystkim układ sił między mocarstwami. Każdy system międzynarodowy charakteryzuje się mniejszym bądź większym stopniem zorganizowania współzycia międzynarodowego, w tym także stopniem zbieżności i rozbieżności

⁴ Przez wiele lat okresu pozimnowojennego głównym partnerem gospodarczo-handlowym Rosji były Niemcy. Jednak w drugiej dekadzie XXI w. miejsce to zajęły Chiny. W 2018 r. Niemcy zajmowały drugie miejsce w handlu zagranicznym Rosji.

⁵ Barry Buzan i Richard Little w wielu miejscach swojej pracy *Systemy międzynarodowe w historii świata* zamiennie stosują terminy „system międzynarodowy i „porządek międzynarodowy” (Buzan, Little 2011).

interesów jego uczestników (przede wszystkim mocarstw) oraz zróżnicowaną wolą decydentów polityki zagranicznej państw co do środków i metod rozwiązywania występujących na tym tle kontrowersji (Stolarczyk 2022, s. 20).

Wojna rosyjsko-ukraińska, która w krótkim czasie, ze względu na skalę pomocy militarnej i gospodarczej udzielanej Ukrainie przez Stany Zjednoczone i pozostałe państwa zachodnie, stała się także wojną zastępczą Zachodu z Rosją (*proxy war*), w pierwszej kolejności zaś wojną zastępczą Stanów Zjednoczonych z Rosją za pośrednictwem Ukrainy⁶, wpłynęła na znaczną modyfikację bądź nawet zmianę niemal wszystkich głównych tendencji występujących w trzech pierwszych dekadach okresu pozimnowojennego zarówno w europejskim, jak i w globalnym systemie międzynarodowym. Spowodowała także większe bądź mniejsze zmiany w dotychczasowych stosunkach dwustronnych między wieloma państwami, w tym w stosunkach między Niemcami a Rosją.

Celem badawczym opracowania jest wskazanie na zakres zmian, które nastąpiły w polityce Niemiec wobec Rosji po rozpoczęciu przez Rosję pełnoskalowej interwencji zbrojnej na Ukrainie oraz wskazanie na główne konsekwencje tej wojny dla stosunków niemiecko-rosyjskich. Zasadnicze rozważania dotyczące podjętego tematu obejmują lata 2022–2025, a więc okres trzech lat od rozpoczęcia przez Rosję na szeroką skalę działań zbrojnych przeciwko Ukrainie. Teza główna opracowania zawiera się w stwierdzeniu, że agresja Rosji na Ukrainę wpłynęła na zasadniczą zmianę niemieckiej *Russlandpolitik*, w porównaniu z tą prowadzoną przez RFN do 2022 r. Główne pytanie badawcze, na które autor stara się udzielić odpowiedzi w artykule brzmi: W jakich obszarach polityki Niemiec wobec Rosji nastąpiły największe zmiany spowodowane interwencją zbrojną Rosji na Ukrainę? W tym miejscu należy zaznaczyć, że w literaturze przedmiotu często można spotkać się z opinią, że pierwszym etapem interwencji zbrojnej Rosji na Ukrainie była inkorporacja Krymu do Rosji w marcu 2014 r. oraz militarne zaangażowanie Rosji we wspieranie od kwietnia 2014 r. prorosyjskich separatystów na wschodzie Ukrainy. Cezurą górną opracowania jest początek 2025 r., kiedy to w Niemczech został utworzony rząd koalicji CDU/CSU–SPD, na którego czele stanął kanclerz Friedrich Merz.

Preferowane przez autora podejście badawcze to paradygmat realistyczny do wyjaśniania zjawisk i procesów międzynarodowych, w tym polityki zagranicznej i stosunków dwu- i wielostronnych państw. Aby zrealizować główny cel badawczy oraz umożliwić udowodnienie przyjętej tezy badawczej, posłużono

⁶ Marco Rubio, sekretarz stanu USA, stwierdził w dniu 6 marca 2025 r., że wojna w Ukrainie jest wojną zastępczą między dwoma mocarstwami nuklearnymi – Stanami Zjednoczonymi, które pomagają Ukrainie, a Rosją, i musi się zakończyć (*Marco Rubio...* 2025).

się metodami badawczymi takimi jak krytyczna analiza literatury przedmiotu, analiza dokumentów, a także rzetelnych źródeł internetowych. W szerokim zakresie wykorzystana została metoda obserwacyjna w odniesieniu do głównych tendencji występujących w stosunkach niemiecko-rosyjskich zarówno przed, jak i po rozpoczęciu przez Rosję interwencji zbrojnej na Ukrainie.

Cechy charakterystyczne polityki Niemiec wobec Rosji i stosunków niemiecko-rosyjskich w okresie pozimnowojennym (do 2022 r.)

Jednym z najważniejszych przejawów rozpadu na przełomie lat 80. i 90. systemu jałtańsko-poczdamskiego, zasadniczego elementu globalnego systemu dwubiegunowego, było pokojowe zjednoczenie Niemiec i zgodna z prawem międzynarodowym inkorporacja Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) do RFN (3 października 1990). Zjednoczone Niemcy stały się najbardziej wpływowym państwem europejskim czy też, według niektórych autorów, „mocarstwem europejskim o globalnych interesach” (Staack 1998, s. 23–24). W kolejnych dekadach okresu pozimnowojennego głównym atrybutem mocarstwowej pozycji RFN był jej potencjał gospodarczy. Niemcy były największą ekonomiczną potęgą Europy, a zarazem jedną z największych potęg gospodarczych i handlowych świata. Dla przykładu w 2019 r. udział Niemiec w światowym handlu (łącznie eksport i import) wynosił 7,1%. Niemcy zajmowały pod tym względem trzecie miejsce po ChRL (12,5%) i USA (11%) (Przychodniak 2017). Z tych m.in. względów w odniesieniu do RFN używany był termin „mocarstwo cywilne” (*Zivilmacht*), państwo, które w realizacji celów swojej polityki zagranicznej kieruje się specyficzną kulturą powściągliwości militarnej, a wiodącą rolę wyznacza środkiem politycznym i dyplomatycznym oraz ekonomicznym. Należy jednak zaznaczyć, że w kolejnych latach w polityce zagranicznej zjednoczonych Niemiec wzrastało znaczenie także środków militarnych (np. udział niemieckiego lotnictwa w wojnie przeciwko Serbii w pierwszej połowie 1999 r. oraz udział kilkutyśięcznego kontyngentu żołnierzy niemieckich w operacji ISAF w Afganistanie). Władze RFN, po wielu latach eksponowania „miękkiej siły” (*soft power*) i nadawaniu czynnikowi militarnemu drugorzędnej roli w realizacji celów w polityce zagranicznej, sięgały w okresie pozimnowojennym również po instrumenty militarne. Niemcy należały także do czołówki państw eksportujących broń. W 2021 r. zajmowały piąte miejsce w światowym handlu bronią (4,5% udziału), po Stanach Zjednoczonych (38,6%), Rosji (18,6%), Francji (10,7%) oraz Chinach (4,6%) (*Ranking eksportu broni...* 2021).

W ramach współwystępowania w polityce zagranicznej Niemiec dwóch tendencji: pierwszej, dążenia do samoograniczenia się na arenie międzynarodowej, i drugiej, brania przez RFN coraz większej odpowiedzialności za rozwiązywanie problemów międzynarodowych, w drugiej dekadzie XXI wieku zdecydowanie wzmocniona została druga z nich (Koszel 2017; Cziomer 2018). Niemcy odgrywały wiodącą rolę w rozwiązywaniu kryzysów w UE (m.in. kryzysu w strefie euro oraz kryzysu migracyjnego) oraz w deeskalacji konfliktu na wschodzie Ukrainy w latach 2014–2015.

W całym okresie pozimnowojennym w polityce wschodniej realizowanej przez kolejne rządy zjednoczonych Niemiec: kanclerza Helmuta Kohla (1990–1998), Gerharda Schrödera (1998–2005), kanclerz Angeli Merkel (2005–2021), w niemieckiej *Ostpolitik* priorytetowy charakter nadawano stosunkom z Rosją. W sferze koncepcyjnej znajdowało to swój wyraz w formułach „partnerstwa surowcowego”, „partnerstwa strategicznego” z Rosją, „partnerstwa dla modernizacji” czy „partnerstwa dla bezpieczeństwa” (Drzewicki 2012). Były one w większym bądź mniejszym stopniu modyfikacją koncepcji *Wandel durch Annäherung* (zmiana przez zbliżenie) czy *Wandel durch Handel* (zmiana przez handel), która została sformułowana w 1963 r. przez Egona Bahra, czołowego ówczesnego polityka SPD. Jej istotą było założenie, że intensyfikacja wymiany handlowej i rozwój współpracy politycznej z ZSRR i innymi państwami tzw. bloku wschodniego doprowadzi z czasem do zmian politycznych w tych państwach. Koncepcja ta w latach 1969–1982, w okresie rządów kanclerza Willy’ego Brandta (1969–1974) oraz kanclerza Helmuta Schmidta (1974–1982), stanowiła podstawę niemieckiej *Ostpolitik*. Jej główne przesłanie realizowane było także w polityce zjednoczonych Niemiec wobec Rosji, przede wszystkim w okresie rządów Schrödera.

W latach 90., kiedy Rosja znajdowała się w głębokim kryzysie gospodarczym, współpraca niemiecko-rosyjska dotyczyła głównie płaszczyzny politycznej i bezpieczeństwa. Rząd kanclerza Kohla w ramach eksponowanej formuły „specjalnego partnerstwa z Rosją”, widział potrzebę włączenia Rosji w europejski system bezpieczeństwa (angażowanie a nie izolowanie Rosji). Władze RFN, popierając w drugiej połowie lat 90. rozszerzenie NATO o Polskę, Czechy, Węgry i Słowację, jednocześnie zabiegały o to, by ten proces dokonał się przy jak najmniejszym obciążeniu dla relacji RFN i NATO z Rosją. Stąd m.in. poparcie dyplomacji niemieckiej dla *Aktu stanowiącego* podpisanego 27 maja 1997 r. między państwami członkowskimi NATO a Federacją Rosyjską, w którym znalazły się m.in. zapisy mówiące o tym, że NATO i Rosja nie uważają się za przeciwników a na terytorium nowych państw członkowskich NATO nie będzie rozmieszczana broń jądrowa (*Akt stanowiący...* 1997). Faktem jest jednak, że kanclerz Kohl,

popierając poszerzenie NATO na wschód, odszedł od zapewnień złożonych na początku 1990 r. Michailowi Gorbaczowowi, że po przyjęciu do NATO obszaru byłej NRD, NATO już bardziej nie rozszerzy się na wschód.

W okresie rządów kanclerza Schrödera doszło do zacieśnienia współpracy niemiecko-rosyjskiej zarówno w płaszczyźnie politycznej, jak i gospodarczej. Było to związane m.in. z bardziej asertywną polityką rządu Schrödera wobec Stanów Zjednoczonych, w porównaniu z okresem rządów Kohla. Wynikała ona m.in. z krytyki władz Niemiec amerykańskiego unilateralizmu, szczególnie w kontekście rozpoczętej w dniu 20 marca 2003 r. agresji Stanów Zjednoczonych i ich koalicjantów, w tym Polski, na Irak (Stolarczyk 2005). W Rosji pod koniec lat 90. funkcję premiera, a następnie prezydenta, objął Władimir Putin. Prezydent Putin, dążąc do odbudowy gospodarki rosyjskiej, po jej wielkim załamaniu w ostatniej dekadzie XX wieku (spadek PKB w latach 1992–1998 o ok. 60%, olbrzymia inflacja, wzrost cen i bardzo duży spadek poziomu życia większości społeczeństwa rosyjskiego, destabilizacja wewnętrzna, rozkład struktur państwowych oraz wzrost wpływów grupy oligarchów, którzy w sposób legalny i nielegalny przejmowali za bezcen były przedsiębiorstwa państwowe) (Stiglitz 2004), zmierzał do zacieśnienia współpracy z Niemcami, przede wszystkim gospodarczej. Putin liczył, że zacieśnienie współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej z Niemcami przyspieszy modernizację rosyjskiej gospodarki (partnerstwo dla modernizacji). W owym czasie Niemcy były najważniejszym partnerem handlowym Rosji, jednakże Rosja była dopiero na czternastym miejscu na liście odbiorców niemieckiego eksportu. W kolejnych latach wzrastał eksport rosyjskich surowców energetycznych do Niemiec. W 2005 r. eksport RFN do Rosji wyniósł 17,2 mld euro, a import z Rosji 21,6 mld euro (Cziomer 2019). W 2004 r. Rosja pokrywała 35% zapotrzebowania niemieckiej gospodarki na gaz. W 2005 r. rozpoczęto budowę gazociągu północnego z okolic Sankt Petersburga dnem Bałtyku do Greifswaldu w Niemczech (*Nord Stream I*). Pierwsza nitka gazociągu oddana została do użytku 8 listopada 2011 r. W 2011 r. prawie 40% importowanego przez RFN gazu oraz 40,6% importowanej ropy naftowej pochodziło z Rosji (Drzewicki 2012; Molo 2017). Ten stan rzeczy w stosunkach niemiecko-rosyjskich zaczęto nazywać „surowcowym partnerstwem”, „strategicznym partnerstwem energetycznym” czy niemiecko-rosyjskim „strategicznym partnerstwem”. W *Russlandpolitik* rządu Schrödera coraz większe znaczenie miała osobista przyjaźń kanclerza Schrödera z prezydentem Rosji Putinem. Schröder po ustąpieniu jesienią 2005 r. z urzędu kanclerza RFN, na wniosek prezydenta Putina, został przewodniczącym Rady Nadzorczej spółki *Nord Stream*, budującej Gazociąg Północny.

W dniu 22 listopada 2005 r. w Niemczech utworzony został rząd koalicyjny, na którego czele stanęła Angela Merkel. Urząd ten sprawowała, przy zmieniających się koalicjach rządzących, do 2021 r. Mimo że kanclerz Merkel bardziej krytycznie oceniała sytuację społeczno-polityczną w Rosji, w tym stopień przestrzegania praw człowieka, niż czynił to Schröder, kontynuowała politykę strategicznego partnerstwa z Rosją. Na szczycie NATO w Bukareszcie (2–4 kwietnia 2008 r.) nie zgodziła się na status MAP (*The Membership Action Plan*), czyli plan działań na rzecz członkostwa w NATO dla Gruzji i Ukrainy, chociaż zaakceptowała deklarację przyjętą na tym spotkaniu, w której znalazło się stwierdzenie, że Ukraina i Gruzja zostaną w przyszłości przyjęte do NATO. Po latach pisała na ten temat, że dla Putina potwierdzenie członkostwa obu tych państw w NATO było swego rodzaju wypowiedzeniem wojny (Merkel 2024). W niemieckim postrzeganiu Rosji w owym czasie dominowała wizja Rosji jako partnera, a nie rywala, akcent kładziony był na współpracę, a nie na rywalizację. W niemieckiej polityce bezpieczeństwa europejskiego obowiązywała generalna zasada przyjęta na początku lat 90., w okresie rządów kanclerza Kohla, że bezpieczeństwo europejskie jest niemożliwe bez Rosji, a tym bardziej przeciwko niej. Rosja w polityce bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego Niemiec uznana została za integralny element europejskiej architektury bezpieczeństwa (*Wachstum. Bildung. Zusammenhalt...* 2009; Malinowski 2009; Cziomer 2010).

Kilkudniowa wojna rosyjsko-gruzińska w sierpniu 2008 r. przejściowo nieco „schłodziła” relacje niemiecko-rosyjskie. W kolejnych latach władze Niemiec w coraz większym stopniu angażowały się w zaostrzającą się rywalizację Rosji i Zachodu o wpływy na obszarze poradzieckim. Dla rosyjskiej grupy rządzącej jednym z przejawów takiego zaangażowania RFN było pełne poparcie władz tego państwa dla polsko-szwedzkiego projektu Partnerstwa Wschodniego (PW), który Unia Europejska zaczęła realizować od 2009 r. Istotą tego projektu było doprowadzenie do zdynamizowania współpracy UE z sześcioma państwami, byłymi republikami ZSRR (Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą). Politycy i eksperci rosyjscy podkreślali, że realizacja programu PW jest partnerstwem przeciwko Rosji. Wskazywali, ich zdaniem, na jego antyrosyjski charakter, nakierowanie na dezintegrację przestrzeni poradzieckiej, na zagrożenie dla procesów integracyjnych na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) z udziałem Rosji i na znaczne osłabienie Rosji w tym regionie. Argumentowali, że program PW stawia państwa będące jego adresatami przed wyborem między zachodnim a wschodnim kierunkiem polityki zagranicznej, narusza równowagę w tym regionie i tworzy nowe linie podziału (Tkachuk 2019).

Mimo ewolucji polityki niemieckiej wobec Rosji, w kierunku relacji bardziej pragmatycznych i występowania w Niemczech bardziej krytycznych ocen polityki wewnętrznej Rosji, szczególnie po powrocie w 2012 r. Putina na stanowisko prezydenta Rosji, rząd RFN, a szczególnie niemieckie kręgi gospodarcze, zainteresowany był rozwojem wszechstronnej współpracy z Rosją. Partnerstwo strategiczne Niemcy–Rosja budowane było na podstawie zbieżnych interesów politycznych i gospodarczych obu państw, ale nie dotyczyło wspólnych wartości (Cziomer 2009). Zarówno dla Niemiec, jak i wielu innych państw członkowskich UE demokratyzacja Rosji była rzeczą pożądaną, ale nie priorytetową. Priorytetem była stabilizacja Rosji gwarantującej stabilność dostaw surowców energetycznych (Żurawski vel Grajewski 2008).

Polityczne stosunki między Niemcami a Rosją znacznie pogorszyły się w okresie tzw. rewolucji godności na Ukrainie na przełomie 2013 i 2014 r. i po odsunięciu od władzy prezydenta Wiktora Janukowycza, a następnie po inkorporacji przez Rosję Krymu do Rosji w marcu 2014 r. oraz po rozpoczęciu w kwietniu 2014 r. konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy między wspieranymi przez Rosję prorosyjskimi separatystami, kontrolującymi znaczną część Donbasu, a armią ukraińską. We wszystkich tych kwestiach stanowiska Niemiec i Rosji zdecydowanie się różniły. Niemcy, jak i inne państwa Zachodu, szybko zaakceptowały odsunięcie od władzy w lutym 2014 r. prezydenta Janukowycza i uznały nowe władze Ukrainy z premierem Arsenijem Jaceniukiem. Natomiast władze Rosji zmiany na szczytach władzy w Kijowie w lutym 2014 r. uznały za zamach stanu na demokratycznie wybranego prezydenta Ukrainy dokonany przez nacjonalistyczne i antyrosyjskie polityczne i paramilitarne ugrupowania ukraińskie wspierane przez Zachód (Stolarczyk 2016).

Jednym z bezpośrednich następstw zmian na szczytach władzy w Ukrainie w lutym 2014 r. było przyłączenie w marcu 2014 r. Krymu do Rosji. Inkorporacja Krymu do Rosji była uzasadniana przez rosyjskie grupy rządzące jako skorzystanie przez większość mieszkańców Półwyspu Krymskiego, w większości narodowości rosyjskiej, z prawa do samostanowienia. Władze Rosji odwoływały się do proklamowania niepodległości przez Kosowo (17 lutego 2008 r.) oraz do opinii Międzynarodowego Trybunału w Hadze z 22 lipca 2010 r., w której odnosząc się do sprawy legalności jednostronnej deklaracji proklamowania niepodległości Kosowa, zostało stwierdzone, że w prawie międzynarodowym nie ma zakazu ogłaszania deklaracji niepodległości (*Accordance...* 2010). Jednym z głównych motywów grupy rządzącej Rosją za secesją Krymu były obawy, że nowe „pomajdanowe”, prozachodnie i antyrosyjskie władze w Kijowie mogą dążyć do wypowiedzenia umowy dotyczącej stacjonowania rosyjskiej floty czarnomorskiej w Sewastopolu (Gołda-Sobczak 2016).

Zarówno rząd Niemiec, jak i rządy innych państw zachodnich, przyłączenie Krymu do Rosji uznały za aneksję, tj. nielegalne nabycie terytorium innego państwa w drodze użycia siły lub groźby użycia siły zbrojnej. Władze RFN przyłączyły się do sankcji nakładanych na Rosję po inkorporacji Krymu do Rosji. Kanclerz Merkel podczas wizyty na Ukrainie (23 sierpnia 2014 r.) powiedziała m.in., że integralność terytorialna Ukrainy należy do głównych celów polityki niemieckiej (*Merkel w Bundestagu...* 2014). Charakterystyczne było jednak to, że mimo takich deklaracji przedstawiciele rządu RFN w kolejnych miesiącach od chwili przyłączenia Krymu do Rosji, rzadziej i mniej zdecydowanie, w porównaniu np. z politykami polskimi, uzależniali rozwiązanie konfliktu na wschodzie Ukrainy od powrotu Krymu do Ukrainy. Wydaje się, że rząd kanclerz Merkel stosunkowo szybko pogodził się z secesją Krymu i jego inkorporacją do Rosji. Warto w tym kontekście mieć na uwadze, że w porozumieniach Mińsk I oraz Mińsk II, wynegocjowanych przy dużym udziale dyplomacji niemieckiej, nie uzależniano pokojowego rozwiązania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego od powrotu Krymu do Ukrainy. Natomiast rząd RFN zdecydowanie sprzeciwiał się próbom oderwania wschodnich obszarów Donbasu od Ukrainy (regionu donieckiego i ługańskiego). Jednocześnie akceptował niektóre postulaty Rosji i przedstawiciele prorosyjskich ugrupowań secesjonistycznych, mające na celu przyznanie tym regionom daleko idącej autonomii w ramach państwa ukraińskiego. Władze RFN, podobnie jak rządy wielu innych państw, nie uznały tzw. referendum niepodległościowych przeprowadzonych 11 maja 2014 r. w obwodzie donieckim i ługańskim. Bardzo krytycznie oceniały też zaangażowanie militarne Rosji w zaostrej się od kwietnia 2014 r. konflikt zbrojny na wschodzie Ukrainy między prorosyjskimi separatystami a armią ukraińską i wspierającymi ją ukraińskimi batalionami ochotniczymi (Cziomer 2015; Fix, Gawrich 2014).

Jedną z cech charakterystycznych stanowiska rządu kanclerz Merkel wobec konfliktu w Donbasie było dążenie do jego deeskalacji oraz politycznego (dyplomatycznego), a nie militarne, rozwiązania (*Merkel w Bundestagu...* 2014). Przedstawiciele rządu Niemiec eksponowali stanowisko, że mimo wzrostu napięcia w stosunkach z Rosją na tle jej polityki wobec Ukrainy, Rosja musi pozostać partnerem Niemiec i Zachodu, a nie wrogiem. Kanclerz Merkel w wystąpieniu 20 listopada 2014 r. w Krzyżowej powiedziała: „Jesteśmy przy tym świadomi, że możemy tylko wspólnie z Rosją na dłuższą metę i długoterminowo zabezpieczyć bezpieczeństwo Europy, i dlatego sankcje nie są dla nas celem samym w sobie, tylko musimy prowadzić dialog z Rosją” (*Przemówienie kanclerz federalnej...* 2014).

Kanclerz Merkel zaangażowała się w negocjacje pokojowe między władzami Ukrainy, w tym Petrem Poroszenką, wybranym w maju 2014 r. na urząd

prezydenta Ukrainy, a przedstawicielami prorosyjskich separatystów z Donbasu. Efektem zabiegów dyplomacji niemieckiej było doprowadzenie do podpisania w Mińsku (5 września 2014 r.) wstępnego porozumienia (Mińsk I). Ponieważ porozumienie to było stale naruszane przez wszystkie strony konfliktu, doszło do podpisania w dniu 12 lutego 2015 r. przez przedstawicieli Ukrainy, Rosji, OBWE i prorosyjskich separatystów, przy dużym zaangażowaniu kanclerz Merkel, drugiego porozumienia (Mińsk II). W dokumencie tym władze Ukrainy zobowiązały się m.in. do przyjęcia nowej konstytucji oraz wdrożenia ustawy o specjalnym statusie niektórych regionów obwodu donieckiego i ługańskiego (Kardaś, Konończuk 2015).

Zarówno w Polsce, jak i w wielu państwach zachodnich porozumienie Mińsk II zostało uznane jako sukces Rosji i prorosyjskich separatystów w Donbasie oraz jako porażka pomajdanowych władz Ukrainy. Dlatego też ze zrozumieniem podchodzono do działań ukraińskich władz, które stosunkowo szybko zaczęły wycofywać się z zobowiązań przyjętych w porozumieniu z 12 lutego 2015 r. Merkel pisała po kilku latach, że wyniki negocjacji w Mińsku w ówczesnych okolicznościach były jedynym w miarę niezawodnym sposobem na zatrzymanie dalszego natarcia wojsk rosyjskich w Donbasie. Traktowała te uzgodnienia jako „pomoc Ukrainie w stopniowym przywracaniu integralności terytorialnej w obwodzie donieckim i ługańskim” (Merkel 2024, s. 457). To wskazuje na to, że nie tylko władze Ukrainy, ale także kanclerz Merkel, główna architekt porozumień mińskich, traktowały te uzgodnienia w kategoriach *modus vivendi*, rozwiązania tymczasowego, do chwili wzmocnienia sił zbrojnych Ukrainy.

W *Białej księdze*, koncepcji bezpieczeństwa narodowego Niemiec przyjętej w lipcu 2016 r., znalazły się m.in. stwierdzenia, że bez gruntownej zmiany kursu Rosja będzie w najbliższym czasie stanowiła wyzwanie dla bezpieczeństwa na naszym kontynencie. Równocześnie, podkreślano, że Europę z Rosją łączy całe spektrum wspólnych interesów i stosunków: „Zrównoważone bezpieczeństwo i postęp w Europie i dla Europy nie będą także w przyszłości możliwe do osiągnięcia bez Rosji” (*Das Weissbuch...* 2016, s. 32). Podkreślano, że postępowanie Rosji, szczególnie wobec Ukrainy, wymaga jednak prowadzenia podwójnego podejścia opartego na wiarygodnym odstraszeniu i na zdolnościach obronnych oraz gotowości do dialogu (*Das Weissbuch...* 2016). Należy też zaznaczyć, że Rosja stosunkowo szybko wychodziła z izolacji politycznej w relacjach z państwami Zachodu, w dużym stopniu za sprawą Niemiec. Zarówno w drugiej połowie 2014 r., jak i w 2015 r. odbyło się wiele spotkań ministrów spraw zagranicznych Rosji i Niemiec, Siergieja Ławrowa i Franka-Waltera Steinmeiera. W lutym i w maju 2015 r. wizytę w Rosji złożyła kanclerz Merkel. Wymownym

przykładem woli utrzymania wiodącej roli Rosji w polityce wschodniej Niemiec oraz poszerzania obszaru kooperacji z Rosją, a nie konfrontacji, było kontynuowanie rozpoczętej w 2011 r. budowy drugiej nitki gazociągu przez Bałtyk (*Nord Stream 2*).

Mimo że rząd RFN popierał podpisanie w 2014 r. przez władze Ukrainy, w dwóch etapach, układu stowarzyszeniowego z UE, to powściągliwie podchodził do postulatów określenia przez UE jasnej perspektywy członkostwa Ukrainy. Jeszcze bardziej powściągliwe stanowisko zajmowali przedstawiciele rządu RFN w kwestii członkostwa Ukrainy w NATO (Hoffmann 2014).

Mimo pogorszenia stosunków niemiecko-rosyjskich w połowie drugiej dekady XXI wieku i pewnej modyfikacji polityki RFN wobec Rosji w latach 2013–2015 główne jej założenia z okresu wcześniejszego zostały w tej polityce podtrzymane (Stolarczyk 2017). Do takowych należy zaliczyć: dążenie po stronie niemieckiej do traktowania Rosji jako partnera, a nie wroga; utrzymanie kierunku na kooperację, a nie konfrontację z Rosją; postrzeganie Rosji przez władze RFN jako „głównego rozgrywającego” na obszarze poradzieckim; traktowanie Rosji jako głównego podmiotu, zarówno w sferze polityki bezpieczeństwa, jak i gospodarki na obszarze WNP; eksponowanie przez decydentów polityki zagranicznej RFN woli do występowania w roli mediatora i pośrednika między Rosją a Zachodem. W układzie koalicyjnym CDU/CSU i SPD z 7 lutego 2018 r. stwierdzono m.in., że Niemcy wyrażają duże zainteresowanie dobrymi stosunkami z Rosją oraz bliską współpracą w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego. Podkreślono, że Rosja, jak również Ukraina, muszą wypełnić swe zobowiązania wynikające z porozumień mińskich, od czego uzależniano cofnięcie sankcji nałożonych na Rosję (*Ein neuer Aufbruch...* 2018, s. 149–150).

W tym czasie Niemcy uczestniczyły w spotkaniach tzw. czwórki normandzkiej (formatu normandzkiego), do którego należeli przywódcy Francji, Niemiec, Ukrainy i Rosji. Spotkania w ramach tego formatu miały doprowadzić do zakończenia konfliktu w Donbasie. Kanclerz Merkel opowiadała się za realizacją tzw. formuły Steinmeiera, która zakładała przyznanie części Donbasu, która była poza kontrolą władz w Kijowie, specjalnego statusu – najpierw tymczasowo, a następnie, po przeprowadzeniu tam wyborów lokalnych władz i zaaprobowaniu ich przez instytucje OBWE, wprowadzenie go na stałe. Istotą formuły Steinmeiera było zapewnienie tej części Donbasu, którą kontrolowali prorosyjscy separatyści, na trwale statusu specjalnego, co miało być także zapisane w konstytucji Ukrainy. W dniu 1 października 2019 r. delegacja ukraińska na posiedzeniu grupy kontaktowej w sprawie Donbasu (przedstawiciele Ukrainy, Rosji i OBWE) w Mińsku wyraziła zgodę na realizację „formuły Steinmeiera”. Ukraińskie ugrupowania opozycyjne i nacjonalistyczne (m.in. radykalny

ruch azowski oraz członkowie i zwolennicy partii Swoboda) uznały podpisane porozumienie w sprawie Donbasu za kapitulację Ukrainy przed Rosją i zdradę ukraińskich interesów narodowych. Pod wpływem tej krytyki oraz protestów w Kijowie i w innych miastach Ukrainy prezydent Zelenski wycofał się z realizacji ustaleń uzgodnionych w porozumieniu podpisanym 1 października 2019 r. w Mińsku (Iwański, Nieczypor 2019).

We wrześniu 2021 r. zakończona została budowa gazociągu *Nord Stream 2*, jednak ze względów politycznych nie został on otworzony. W dniu 22 lutego 2022 r. kanclerz Olaf Scholz zawiesił certyfikację *Nord Stream 2*. Była to reakcja władz RFN na ogłoszenie przez Putina w dniu 21 lutego 2022 r. niepodległości dwóch separatystycznych państw (Ługańskiej Republiki Ludowej i Donieckiej Republiki Ludowej) utworzonych w 2014 r. przez prorosyjskich separatystów na terytorium wschodniej Ukrainy.

Najważniejsze zmiany w polityce RFN wobec Rosji i w stosunkach niemiecko-rosyjskich po rozpoczęciu interwencji militarnej Rosji na Ukrainie w dniu 24 lutego 2022 r.

Rząd kanclerza Scholza (2021–2025), podobnie jak zdecydowana większość rządów państw członkowskich NATO i UE (oprócz m.in. rządu węgierskiego Victora Orbána czy rządu Słowacji Roberta Ficy), wyłączną odpowiedzialnością za wojnę na Ukrainie obciążał władze Rosji, z prezydentem Putinem na czele. Wśród niemieckich elit politycznych, w niemieckich mediach oraz wśród niemieckich analityków spraw międzynarodowych, podobnie jak w większości państw członkowskich NATO i UE, dominowało stanowisko o niesprowokowanym ataku Rosji na Ukrainę, u podstaw którego znajdowały się imperialne ambicje rosyjskiej grupy rządzącej. Najczęściej wskazywano na determinanty wewnątrzrosyjskie, które doprowadziły do rozpoczęcia przez Rosję wojny z Ukrainą (m.in. autorytaryzm reżimu Putina i jego postimperialne skłonności, jego politykę historyczną i rosyjską ideę narodową). Zazwyczaj pomijano wpływ polityki Stanów Zjednoczonych i Zachodu wobec Rosji i państw obszaru poradzieckiego w okresie pozimnowojennym na wojnę Rosji z Ukrainą. Zasadnicza zmiana w pierwszej połowie 2025 r. stanowiska rządu Stanów Zjednoczonych w kwestii czynników sprawczych wojny na Ukrainie nie wpłynęła na zmianę stanowiska w tym względzie zarówno rządu RFN, jak i większości państw członkowskich NATO i UE. Administracja prezydenta Donalda Trumpa odeszła od stanowiska prezentowanego przez rząd Joe Bidena, że rosyjska agresja na Ukrainę była niczym niesprowokowana. Zdaniem Trumpa i członków jego rządu

zapewnienia Bidena, że Ukraina będzie członkiem NATO, miały prowokować Rosję do agresji (*Trump uderza w Zelenskigo...* 2025). Tym samym stanowisko administracji Trumpa w kwestii głównych przyczyn wojny na Ukrainie znacznie zbliżyło się do stanowiska prezentowanego na ten temat przez znanych badaczy spraw międzynarodowych, w większości przedstawicieli podejścia realistycznego do badania stosunków międzynarodowych jak: John J. Mearsheimer, Henry Kissinger, Noam Chomsky, Jeffrey D. Sachs, Richard Sakwa, czy w Polsce, Stanisław Bieleń. John J. Mearsheimer i Sebastian Rosato pisali, że Putin i jego doradcy, podejmując decyzję o ataku na Ukrainę, „myśleli w kategoriach prostej równowagi sił, postrzegając starania Zachodu o uczynienie z Ukrainy bastionu na granicy Rosji jako zagrożenie egzystencjalne, do którego nie można dopuścić” (Mearsheimer, Rosato 2024, s. 12). Natomiast Bieleń pisał: „wprost nie do uwierzenia jest, że także w kręgach akademickich przyjęto bezkrytycznie jedyną wersję zdarzeń, ukutą na Zachodzie, iż to ambicje imperialne Rosji, a nie ekspansja NATO na tereny poradzieckie, są kluczem do zrozumienia konfrontacji tych dwóch masywów geostrategicznych” (Bieleń 2025, s. 129). W Niemczech najsilniejsze głosy mówiące o współodpowiedzialności USA i Zachodu za sprowokowanie Rosji do interwencji zbrojnej na Ukrainie pojawiały się wśród polityków i zwolenników partii Die Linke.

Trzy dni po rosyjskiej inwazji na Ukrainę kanclerz Scholz na nadzwyczajnym posiedzeniu Bundestagu (27 lutego 2022 r.) złożył projekt rozpoczęcia nowej ery w polityce niemieckiej, przede wszystkim w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa (*Zeitenwende* – zmiana epoki). Kanclerz Scholz zapowiedział m.in. redefinicję roli Niemiec w Europie i świecie, modernizację RFN oraz wzmocnienie jej potęgi gospodarczej, politycznej i militarnej, pomoc dla Ukrainy, zasadnicze zmiany w polityce wobec Rosji i w polityce bezpieczeństwa energetycznego oraz że Niemcy będą zgodnie z wymaganiami NATO wydawać ponad 2% PKB rocznie na obronę (do 2021 r. nie przekraczały 1,4%), a także stworzą dodatkowy fundusz specjalny na obronę w wysokości 100 mld euro do wydania w okresie pięciu lat (*Die Bundesregierung...* 2022). Zaprezentowany przez Scholza program oceniany był najczęściej jako punkt zwrotny w polityce niemieckiej spowodowany interwencją militarną Rosji na Ukrainie. W kolejnych miesiącach i latach w niemieckiej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa dokonywała się istotna zmiana, chociaż tempo zmian w poszczególnych kwestiach, w tym wsparcia militarnego dla Ukrainy, było w poszczególnych latach wielce zróżnicowane.

W dniu 19 maja 2022 r. kanclerz Scholz w wystąpieniu w Bundestagu stwierdził, że Rosja tej wojny wygrać nie może, a Ukraina musi przetrwać. Dopiero gdy Putin zrozumie, że nie może złamać obrony Ukrainy, będzie gotów

rozpocząć negocjacje pokojowe (*Regierungserklärung...* 2022). W tym zakresie polityka Niemiec, jak większości państw członkowskich NATO, wpisala się w stanowisko administracji Bidena, że Zachód musi dopilnować, by wojna na Ukrainie była strategiczną porażką Rosji. Administracja Bidena zajmowała trudne do zrozumienia stanowisko, szczególnie dla polityków ukraińskich, że Putin nie może ani przegrać, ani wygrać wojny z Ukrainą. Stanowisko to wynikało z amerykańskich, a nie ukraińskich interesów i ze strategii przyjętej przez administrację Bidena tuż przed rosyjską inwazją na Ukrainie (Zajączkowski 2024).

Jednym z bezpośrednich następstw interwencji militarnej Rosji na Ukrainie był wzrost poczucia zagrożenia ze strony Rosji większości społeczeństwa niemieckiego i obawy o eskalację konfliktu rosyjsko-ukraińskiego na inne kraje. Z tego też powodu znacznie osłabły w Niemczech postawy pacyfistyczne i wzrosła akceptacja dla zwiększania niemieckich nakładów na obronę i zbrojenia. Niemcy z pozycji mocarstwa cywilnego (*Zivilmacht*) stopniowo zmierzały do tego, by pełnić także funkcję czołowej potęgi militarnej Europy. Postępowała reorientacja niemieckiej kultury strategicznej. Większość niemieckich elit politycznych wykluczała „powrót do normalności” w stosunkach z Rosją. Oczywiście sytuacja ta może ulec zmianie, gdyby doszło do regulacji pokojowych w konflikcie rosyjsko-ukraińskim.

W krótkim czasie doszło w niemieckiej *Ostpolitik* do zasadniczej zmiany w postrzeganiu roli Rosji. Państwo to z pozycji partnera, nawet niekiedy bardzo trudnego, po rozpoczęciu inwazji na Ukrainę było uważane przez elity polityczne Niemiec i większość społeczeństwa niemieckiego za największe zagrożenie dla bezpieczeństwa europejskiego i za głównego przeciwnika Niemiec oraz Zachodu. To była bardzo poważna zmiana, bowiem w kolejnych dziesięcioleciach okresu pozimnowojennego aksjomatem niemieckiej polityki było twierdzenie, jak wspomniano, że bez Rosji, a tym bardziej przeciwko Rosji, bezpieczeństwa w Europie nie da się zbudować. Rosja zdecydowanie straciła na wiarygodności wśród elit gospodarczych i politycznych Niemiec – jako partner geopolityczny i biznesowy (Płuciennik 2023).

Niemcy włączyły się, chociaż niekiedy z ociąganiem, w nakładanie przez UE kolejnych pakietów sankcji wobec Rosji. Miejsce Rosji jako głównego partnera Niemiec na obszarze poradzieckim zajęła Ukraina. W tej kwestii, ale nie tylko, stanowisko Niemiec zdecydowanie zbliżyło się do tego, które przez niemal cały okres pozimnowojenny prezentowały kolejne rządy III RP (Stolarczyk 2016). Paradoksalnie zasadniczego zwrotu w polityce wschodniej Niemiec dokonała partia, której politycy zbudowali podstawy *Ostpolitik* w latach 60.

Niemcy należały do tej grupy państw, które w stopniu największym włączyły się w pomoc humanitarną dla uchodźców z Ukrainy. W porównaniu

z innymi państwami Niemcy przyjęły ich najwięcej. Na koniec listopada 2024 r. za granicą z powodu wojny przebywało ok. 5,2 mln obywateli Ukrainy, w tym w Niemczech 27,2% z tej liczby, w Polsce 23,2%, a w Czechach – 9,1%. Ze względu na zakres świadczeń socjalnych uchodźcy z Ukrainy przebywający w Niemczech byli mniej skłonni do powrotu do Ukrainy niż np. Ukraińcy mieszkający w Polsce (Pawlak 2025).

Rząd kanclerza Scholza, po kilku miesiącach wyczekiwania, stopniowo zwiększał pomoc militarną dla Ukrainy. W styczniu 2023 r. kanclerz Scholz zgodził się przekazać Ukraińcom niemieckie czołgi Leopard 2, pod warunkiem, że Stany Zjednoczone prześlą Ukrainie swoje Abramsy. Władze RFN dosyć ostrożnie postępowały w przekazywaniu kolejnych rodzajów uzbrojenia na rzecz Ukrainy. Rząd kanclerza Scholza wahał się w kwestii zakresu wsparcia militarnego dla Ukrainy, szczególnie jeśli chodzi o dostarczanie Ukrainie najbardziej nowoczesnych i ofensywnych rodzajów broni. Wykazywał w tym zakresie dużą ostrożność, aby zapobiec eskalacji konfliktu na Ukrainie i trzeciej wojnie światowej. Do końca października 2023 r. zobowiązania RFN w sferze pomocy wojskowej dla Ukrainy szacowano na ponad 17 mld euro, a zobowiązania w sferze humanitarnej na ok. 2,5 mld euro (Płuciennik 2024). W 2024 r. RFN zajmowała drugie miejsce, po USA, w rankingu pomocy militarnej dla Ukrainy (Jasiński 2025). Jednakże w odniesieniu do wielkości PKB Niemcy plasowały się na dalszym miejscu. Do połowy 2025 r. Niemcy przekazały Ukrainie także trzy amerykańskie systemy antyrakietowe Patriot. Od początku wojny na Ukrainie w lutym 2022 r. do połowy 2025 r. Niemcy udzieliły Ukrainie bezpośredniego wsparcia cywilnego o łącznej wartości ok. 34 mld euro i ok. 38 mld euro wsparcia wojskowego. Do tego dochodził udział Niemiec w pomocy UE dla Ukrainy (Widzyk 2025).

Kanclerz Scholz obawiał się eskalacji wojny i z tego względu nie wyrażał zgody na przekazanie Ukrainie pocisków Taurus, mogących uderzyć w głąb terytorium Rosji. W przemówieniu wygłoszonym w Bundestagu w dniu 13 listopada 2024 r. swój sprzeciw wobec dostarczenia Ukrainie pocisków manewrujących Taurus uzasadniał obawami o eskalację konfliktu, by nie wywołać bezpośredniego konfliktu między NATO a Rosją. Popierał wsparcie militarne dla Ukrainy w ograniczonym zakresie, akceptował dostarczanie Ukrainie broni o krótszym zasięgu (Scholz 2025). Stanowisko kanclerza Scholza w sprawie zakresu pomocy militarnej dla Ukrainy było związane także z różnicami stanowisk na ten temat występującymi w samej SPD. Bowiem stosunkowo silna była grupa polityków tej partii, którzy opowiadali się za rozmowami pokojowymi z Rosją. Należy też wspomnieć, że w Niemczech, szczególnie na obszarze byłej NRD, zyskiwały na znaczeniu partie skrajne – lewicowy Sojusz Sahry Wagenknecht oraz

prawicowa Alternatywa dla Niemiec (AfD). Oba te ugrupowania zaliczane były do prorosyjskich i sprzeciwiały się niemieckiej pomocy militarnej dla Ukrainy⁷.

W dniu 18 marca 2025 r. niemiecki parlament (Bundestag) zmienił konstytucję, dając rządowi wolną rękę w zwiększaniu deficytu budżetowego w przypadku wydatków na obronność i pomoc dla Ukrainy. Z nowych kredytów pochodzić będzie co najmniej 50 mld euro rocznie dodatkowych środków na obronę. Wprowadzone zmiany w ustawie zasadniczej zniosły zapisany w niej tzw. hamulec zadłużenia, zakazujący zwiększania deficytu budżetowego powyżej 0,35% PKB. Jak się ocenia, w wyniku podjętych decyzji zadłużenie Niemiec wzrośnie w najbliższych dziesięciu latach z obecnych 60% PKB do 90%. Merz, kandydat CDU/CSU na kanclerza, powiedział podczas debaty przed głosowaniem w Bundestagu nad zmianą konstytucji, że zniesienie ograniczeń zadłużenia na taką skalę stało się konieczne ze względu na rosyjską wojnę napastniczą przeciwko Europie. W jego ocenie taka decyzja nie tylko zwiększy niemiecką zdolność do obrony, ale jest także ważnym krokiem w kierunku powstania Europejskiej Wspólnoty Obronnej (Lepiarz 2025). Zmiana niemieckiej konstytucji była też oceniana jako wyraźny sygnał, że Niemcy są gotowe do przyjęcia odpowiedzialności za przywództwo i do obrony pokoju w Europie. W debacie w Bundestagu pojawiały się też argumenty, że w sytuacji, w jakiej znalazła się Europa, pomiędzy agresywną Rosją a nieobliczalnymi Stanami Zjednoczonymi w okresie administracji Trumpa, Europa musi sama zatroszczyć się o swoje bezpieczeństwo, a Niemcom przypadła rola kierownicza. Zwiększenie potencjału militarne Niemiec postrzegane było przez większość niemieckich elit politycznych nie tylko jako wzmocnienie własnego bezpieczeństwa i środek na pobudzenie niemieckiej gospodarki, ale także jako wzmocnienie pozycji międzynarodowej Niemiec oraz jako niemiecki wkład w budowę zdolności obronnych UE. Niemcy zmirzają do tego, by w sferze militarnej odgrywać w Europie rolę współmierną do swojej siły gospodarczej.

Zatwierdzony w 2025 r. przez rząd kanclerza Merza plan finansowy zakłada prawie podwojenie wydatków na wojsko do 2029 r., z 86 mld w 2025 r. euro do 162 mld euro. Niemcy na szczycie NATO w Hadze (24–25 czerwca 2025 r.) poparły propozycję administracji Trumpa wzrostu wydatków na obronę państw członkowskich NATO do 5% PKB do 2035 r. Wojna na Ukrainie spowodowała, że Niemcy w bardzo dużym stopniu włączyły się w nabierający coraz większego tempa wyścig zbrojeń kreowany przez amerykańskie i europejskie koncerny

⁷ W wyborach parlamentarnych przeprowadzonych w Niemczech 23 lutego 2025 r. poszczególne ugrupowania polityczne uzyskały następujący procent głosów: CDU/CSU – 28,5%, SPD – 16,4%, AfD – 20,8%, Sojusz 90/Zieloni – 11,6%, Lewica (Die Linke) – 8,8%, FDP – 4,3%, Sojusz Sahry Wagenknecht (BSW) – 4,97%.

zbrojeniowe, lobbystów tych koncernów oraz powiązanych z nimi polityków i przedstawicieli mediów. Warto jednak stawiać pytanie: Czy odchodzenie Niemiec od *Zivilmacht* w kierunku *Militärmacht* będzie w perspektywie długoterminowej korzystne dla bezpieczeństwa nie tylko sąsiadów Niemiec, ale także bezpieczeństwa europejskiego? Zarazem faktem jest, że większość społeczeństwa niemieckiego sprzeciwiała się roli Niemiec jako nowego militarnego lidera Europy. Oczywiście nie jest przesądzone, że tendencja ta utrzyma się w dłuższej perspektywie.

Niemcy w czasie wojny na Ukrainie zwiększyły swój wkład w obronę flanki wschodniej NATO. W 2023 r. podpisały porozumienie z Litwą dotyczące udzielenia temu krajowi specjalnych gwarancji wojskowych w obliczu zagrożenia ze strony Rosji i Białorusi. W sierpniu 2024 r. na Litwie rozpoczęto budowę bazy wojskowej, w Rudnikach niedaleko Wilna, która docelowo ma pomieścić 4 tys. żołnierzy Bundeswehry oraz czołgi, wozy opancerzone i armatohaubice. Zakończenie inwestycji zaplanowano na koniec 2027 r. Będzie to pierwsza tego rodzaju baza wojskowa Bundeshwery poza granicami Niemiec. Ma ona stanowić istotny element wzmacniania wschodniej flanki NATO i odstraszenia Rosji (Jasiński 2025).

W stosunkowo krótkim czasie zdecydowanie zmniejszyło się znaczenie Rosji w wymianie handlowej Niemiec, głównie ze względu na stopniowe zmniejszanie importu rosyjskiego gazu i ropy. Przykładowo w lutym 2023 r. niemiecki import z Rosji był o 91% niższy niż w lutym 2022 r. Wartość towarów importowanych z Rosji w lutym 2023 r. wynosiła zaledwie 0,3 mld euro, a w lutym 2022 r. było to 3,7 mld euro. Rosja spadła tym samym z jedenastego na czterdzieste szóste miejsce wśród najważniejszych dostawców towarów do Niemiec. W lutym 2023 r. wyeksportowano z Niemiec do Rosji towary o wartości 0,8 mld euro. Natomiast w lutym 2022 r. wartość niemieckiego eksportu do Rosji wynosiła 2,1 mld euro (spadek o 60,5% w stosunku do 2022 r.) (*Niemcy...* 2023).

Rząd RFN popierał zabiegi administracji prezydenta Wołodymyra Zełenskiego o członkostwo Ukrainy w UE. W dniu 24 czerwca 2024 r. Ukraina rozpoczęła negocjacje akcesyjne. Jednakże dla większości państw członkowskich, w tym Niemiec, otwarcie negocjacji akcesyjnych nie oznaczało szybkiej perspektywy Ukrainy w UE. Przedstawiciele rządu Scholza akcentowali, że postęp w negocjacjach akcesyjnych Ukrainy uzależniony będzie nie tylko od spełnienia przez ten kraj kryteriów członkostwa, ale także od niezbędnych reform, w tym reform strukturalnych, które powinny być przeprowadzone w samej UE. Niemcy należały do tych państw unijnych, które uzależniały członkostwo Ukrainy od „pogłębienia Unii”, czyli wprowadzenia rozwiązań w kierunku dalszej jej

federalizacji, w tym odejścia od zasady jednomyślności w kwestiach polityki zagranicznej. Politycy niemieccy argumentowali, że rezygnacja z prawa weta jest niezbędna, by UE była zdolna do działania w poszerzonym gronie. Wojna na Ukrainie spowodowała zwiększone zaangażowanie władz Niemiec w działania na rzecz wzmocnienia kierunku na federalizację UE. W kontekście rozpoczęcia przez Ukrainę negocjacji akcesyjnych należy wspomnieć, że Turcja rozpoczęła takie negocjacje w 2005 r. i nadal jest bardzo daleko od uzyskania członkostwa.

W przeciwieństwie do Polski czy państw nadbałtyckich rząd kanclerza Scholza nie popierał szybkiej akcesji Ukrainy do NATO w obawie przed wzrostem zagrożenia konfrontacji z Rosją. Przeciwko szybkiej akcesji Ukrainy do NATO była również administracja prezydenta Bidena, a także m.in. takie państwa jak Hiszpania, Belgia, Słowacja i Węgry. Tuż po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainę 78% Niemców popierało dostarczenie broni Ukrainie, co drugi Niemiec był za przyjęciem Ukrainy do UE, a niecałe 45% także i do NATO (Krzemiński 2022).

W kontekście wojny na Ukrainie zintensyfikowana została w Niemczech dyskusja wokół dotychczasowej niemieckiej *Ostpolitik* i *Russlandpolitik*. Zwyczaj niemiecką politykę wobec Rosji w okresie pozimnowojennym oceniano bardzo krytycznie, jako błędną i naiwną. To stanowisko dominowało także wśród polityków SPD. Wydaje się, że taka surowa ocena *Ostpolitik* nie uwzględniała jej głównych efektów dla RFN i bezpieczeństwa europejskiego. Należy mieć tu na uwadze przede wszystkim to, że polityka ta przez intensyfikację kontaktów między RFN a NRD doprowadziła do powstrzymania pogłębiania się różnic między społeczeństwami obu państw niemieckich, aby w przyszłości umożliwić ich zjednoczenie, co formalnie nastąpiło w 1990 r. Natomiast intensyfikacja stosunków politycznych i gospodarczych RFN z ZSRR była niezwykle istotną determinantą procesu odprężenia w Europie, która, obok wielu innych, doprowadziła do pokojowego zjednoczenia Niemiec. Klucz do tego zjednoczenia znajdował się w Moskwie. Warto też mieć na uwadze, że *Ostpolitik* zapoczątkowana przez kanclerza Brandta wpłynęła w istotnym stopniu na pokojowy rozpad systemu jałtańsko-poczdamskiego w Europie (Stolarczyk 1995). Nową formą kontynuacji tej polityki była polityka kolejnych rządów zjednoczonych Niemiec wobec Rosji. Potęga gospodarcza zjednoczonych Niemiec, w tym ich potęga eksportowa, została w dużej mierze zbudowana na imporcie taniej rosyjskiej energii. W jednym z opracowań na ten temat trafnie pisano, że Niemcy nie bez trudu zegnają się ze schematami sięgającymi tradycji *Ostpolitik* Brandta, pogłębionymi za czasów Schrödera i Merkel. „Jednak jest naturalne, że samo wypracowanie jak i wdrożenie nowej polityki wschodniej i europejskiej, nie mówiąc o globalnej, jest zmianą pokoleniową” (*Relacje polsko-niemieckie...* 2023).

Jedną z najbardziej zasadniczych zmian w polityce rządu Scholza wobec Rosji związana była z postrzeganiem bezpieczeństwa energetycznego Niemiec i decyzją o odejściu od importu rosyjskiego gazu i ropy. W tym miejscu warto wspomnieć, że rząd RFN zdecydował się wiosną 2011 r., po awarii japońskiej elektrowni atomowej w Fukushima, na zwrot w polityce energetycznej (*Energiewende*), transformację energetyczną połączoną z polityką klimatyczną, przebudowę gospodarki niemieckiej w kierunku mniejszego jej uzależnienia od paliw kopalnych, głównie zaś węgla. Węgiel jako źródło energii miał zniknąć całkowicie z niemieckiego bilansu energetycznego do 2038 r. Program ten zakładał także całkowite odejście Niemiec od energii atomowej do 2022 r. Należy nadmienić, że w wyniku realizacji tego programu trzy ostatnie niemieckie elektrownie atomowe zostały zamknięte w 2023 r. Niemcy, dążąc do realizacji programu *Energiewende*, zacieśniały współpracę z Rosją w zakresie dostaw do Niemiec rosyjskich surowców energetycznych. W połowie drugiej dekady XXI wieku Rosja była największym dostawcą gazu i ropy dla gospodarki niemieckiej (ok. 44% importu gazu i ponad 30% importu ropy pochodziło z Rosji). Przewidywano, że w kolejnych latach wzrastać będzie zaopatrzenie Niemiec w dostawy rosyjskiej ropy i gazu ziemnego. Tym samym miało wzrastać uzależnienie niemieckiej gospodarki od rosyjskich nośników energii. Realizacja projektu *Nord Stream 2* była tego najbardziej wyrazistym przejawem. W przeciwieństwie do rządów RP decydenci polityki Niemiec wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego RFN upatrywali w zacieśnianiu współpracy z Rosją w tej dziedzinie, a nie w zmniejszaniu uzależnienia gospodarki niemieckiej od dostaw rosyjskiego gazu i ropy. Stosunkowo tania energia z Rosji była traktowana zarówno przez niemieckich biznesmenów, jak i polityków jako bardzo skuteczny instrument rozwoju niemieckiej gospodarki, wzrostu jej konkurencyjności i wzrostu poziomu życia społeczeństwa niemieckiego.

Niemcy, uczestnicząc w kolejnych pakietach sankcji nakładanych przez Zachód na Rosję po jej agresji na Ukrainę, w stosunkowo krótkim czasie znacznie uniezależniły się od rosyjskiego gazu i ropy naftowej. Należy zaznaczyć, że UE co prawda nałożyła liczne sankcje na import rosyjskiej ropy naftowej, węgla i gazu przesyłanego rurociągami (z pewnymi wyjątkami np. dla Słowacji i Węgier), jednakże import rosyjskiego gazu skroplonego (LNG) był dozwolony. W 2021 r. dostawy z Rosji do Niemiec importowanego gazu wynosiły 52%, natomiast w 2022 r. już tylko 22%. Mimo tych spadków Niemcy odgrywały istotną rolę w imporcie skroplonego gazu z Rosji, z Półwyspu Jamalskiego, do UE. Chociaż Niemcy nie importowały bezpośrednio LNG z Rosji, to nie znaczy, że z niego nie korzystały. Skroplony gaz ziemny z Rosji sprowadzano do UE m.in. za pośrednictwem spółki Sefe, byłej spółki zależnej od Gazpromu. Importowany

gaz trafiał w większości do Dunkierki we Francji, tam poddawany był regazyfikacji i przesyłany europejskim systemem rurociągów do Niemiec i innych państw. Francja była głównym odbiorcą w Europie rosyjskiego skroplonego gazu⁸. Znaczna ilość rosyjskiego LNG dostarczana była gazowcami także do belgijskiego portu Zeebrugge. Według Komisji Europejskiej w 2024 r. zaimportowano do UE łącznie 20 mld m sześć. rosyjskiego LNG w porównaniu z 18 mld w 2023 r. (*LNG z Rosji do Europy...* 2025). Mimo to UE zredukowała import gazu z Rosji z 45% w 2021 r. do 15% w 2024 r. Przed 2022 r. UE importowała z Rosji 150 mld m sześć. gazu rocznie. Natomiast pod koniec 2024 r. było to ok. 50 mld m sześć. Rosyjski gaz był stopniowo zastępowany przez ten surowiec sprowadzany głównie z Norwegii i z USA. Zapotrzebowanie na rosyjski gaz i rosyjską ropę naftową zarówno w Niemczech, jak i w pozostałych państwach członkowskich UE zmniejszało się także w wyniku wzrostu znaczenia energii produkowanej ze źródeł odnawialnych, przede wszystkim energii wiatrowej.

W przypadku ropy naftowej Niemcy sprowadzały ten surowiec z wielu krajów, m.in. z Indii, które w tym samym czasie importowały olbrzymie ilości rosyjskiej ropy naftowej dla własnej gospodarki, a także na eksport. Zarówno „indyjska ropa naftowa”, jak i ropa naftowa, która była przywożona do Europy z wielu innych państw, w rzeczywistości w znacznym stopniu była ropą rosyjską. Pod koniec lutego 2025 r. Rada Pracownicza i Rada Nadzorcza rafinerii PCK w Schwedt zaapelowała o zniesienie embarga na rosyjską ropę i gaz. Premier Brandenburgii Dietmar Woidke oświadczył, że z zadowoleniem przyjąłby powrót do rosyjskiej ropy w rafinerii w Schwedt, ale może to nastąpić dopiero po zakończeniu wojny w Ukrainie (Kalus 2025a).

Znaczne niezależnienie się po 2022 r. gospodarki niemieckiej od rosyjskich węglowodorów było możliwe przede wszystkim ze względu na budowę w Niemczech w krótkim czasie pływających gazportów LNG oraz budowę stacjonarnych gazportów. Było to też efektem uszkodzenia 26 września 2022 r. trzech z czterech nitek gazociągów *Nord Stream 1* i *Nord Stream 2*. W trakcie rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie Rosja zawiesiła dostawy gazu jeszcze przed zniszczeniem *Nord Stream 1*. Z kolei gazociąg *Nord Stream 2* nie został uruchomiony z powodu sporów politycznych i rosyjskiej agresji. W sierpniu 2024 r. „The Wall Street Journal” opublikował wyniki swojego śledztwa dotyczącego zniszczenia gazociągu. Potwierdzono wcześniejsze przypuszczenia, że operacja ta została przeprowadzona przez Ukraińców (*Zniszczenie Nord Stream...* 2024), zapewne za wiedzą władz USA⁹. Stanowisko takie prezentowały także media

⁸ W latach 2023–2024 import rosyjskiego LNG do Francji wzrósł o 81% i kosztował 2 mld 680 mln euro (Kalus 2025b).

⁹ Prezydent Biden na wspólnej konferencji prasowej z kanclerzem Scholzem, tuż przed

niemieckie (*Atak na Nord Stream...* 2024). George Friedman, jeden z najbardziej wpływowych politologów amerykańskich, wiele lat temu pisał, że jednym z głównych celów amerykańskiej polityki zagranicznej jest niedopuszczenie do integracji zaplecza surowcowego i siły roboczej Rosji z postępem technicznym Europy, a w pierwszej kolejności Niemiec. Partnerstwo rosyjsko-niemieckie odcinał jako najważniejsze zagrożenie dla amerykańskiej hegemonii w XXI wieku. W tej strategii jedną z głównych ról w powstrzymaniu zbliżenia między Rosją a Niemcami wyznaczano Polsce (Friedman 2012). Rosyjska inwazja na Ukrainę i zniszczenie gazociągów *Nord Stream* doprowadziły do destrukcji tego partnerstwa. Rząd kanclerza Scholza bardzo powściągliwie zareagował na zniszczenie gazociągów *Nord Stream* i niemal całkowicie podporządkował się narracji w tym względzie prezentowanej przez administrację Bidena. Charakterystyczne było także to, że niemieckie śledztwo w sprawie ataku terrorystycznego na ten gazociąg przebiegało niezwykle wolno.

Dla wielu wielce bulwersujące były informacje prasowe ukazujące się na początku 2025 r., że prowadzone są rozmowy rosyjsko-amerykańskie na temat ponownego uruchomienia *Nord Stream*. Pojawiały się sugestie, że w projekt mają być zaangażowane amerykańskie firmy. Pod koniec marca 2025 r. minister spraw zagranicznych Rosji Ławrow, potwierdził, że takie rozmowy są prowadzone. Stwierdził też, że z pewnością będzie ciekawie, jeśli Amerykanie wykorzystają swój wpływ na Europę i zmuszą ją, by nie zrezygnowała z rosyjskiego gazu (Gadawa 2025). W tym samym czasie Annalena Baerbock, minister spraw zagranicznych w rządzie kanclerza Scholza, zapewniała, że Niemcy nie wznowią prac nad *Nord Stream 2*.

Faktem jest, że jednym z następstw odcięcia się Niemiec od dostaw rosyjskiego gazu była utrzymująca się w tym kraju w latach 2023–2024 recesja gospodarcza (w 2023 r. PKB Niemiec spadło o 0,3%, a w 2024 r. o 0,2%), spowodowana przede wszystkim wzrostem cen energii, szybkim wzrostem cen, inflacją i, mimo miliardowych pakietów osłonowych rządu federalnego, spadkiem poziomu życia znacznej części społeczeństwa niemieckiego. Wpłynęło to na konkurencyjność niemieckiej gospodarki oraz na konkurencyjność gospodarek innych państw członkowskich UE (Münchau 2025). W styczniu 2025 r. niesprzyjające warunki atmosferyczne doprowadziły do poważnego deficytu w produkcji energii ze źródeł odnawialnych. W ramach działań ratunkowych uruchomiona została część niemieckich elektrowni węglowych, co pozostawało w kontrze do długoterminowej polityki energetycznej i klimatycznej Niemiec.

rozpoczęciem rosyjskiej inwazji na Ukrainę powiedział, że Waszyngton doprowadziłby do zniszczenia *Nord Stream 2*, jeśli Rosja rozpocznie wojnę.

Należy zaznaczyć, że mimo trudnej sytuacji energetycznej rząd RFN nie zmienił po 2022 r. polityki transformacji energetycznej zakładającej odchodzenie od energii ze źródeł kopalnych i energetyki jądrowej. Kanclerz Scholz argumentował, że odejście od importu energii kopalnej z Rosji przyspieszy przejście Niemiec i UE na neutralność klimatyczną (Scholz... 2022).

Jednym z ważnych elementów programu *Zeitenwende* było dążenie rządu kanclerza Scholza do wzmocnienia pozycji międzynarodowej Niemiec i brania przez ten kraj coraz większej odpowiedzialności za rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa europejskiego oraz, w skali globalnej, udziału w coraz bardziej wielobiegunowym systemie międzynarodowym (Scholz 2023). Jednakże realizacji tego celu nie sprzyjała stagnacja gospodarki niemieckiej w latach 2023–2024. Wzrost inflacji i pogorszenie poziomu życia znacznej części społeczeństwa niemieckiego wpłynęły na malejące poparcie dla rządu Scholza oraz wzrost kontrowersji wśród partii koalicyjnych. To doprowadziło do przeprowadzenia przedterminowych wyborów (23 lutego 2025 r.). Narastające problemy wewnętrzne, w tym wzrost popularności w społeczeństwie niemieckim skrajnych ugrupowań politycznych, wpłynęły także na osłabienie, raczej przejściowe, pozycji międzynarodowej Niemiec. Wydaje się, że w każdej konstelacji politycznej w Europie Niemcy będą pełnić wiodącą rolę (Münkler 2025).

W przeciwieństwie do lat 2014–2015, kiedy to kanclerz Merkel i dyplomacja niemiecka zaangażowały się najbardziej ze wszystkich państw członkowskich UE w deeskalację i dyplomatyczne rozwiązanie konfliktu na wschodzie Ukrainy, po rozpoczętej w dniu 24 lutego 2022 r. rosyjskiej inwazji na Ukrainę rząd RFN nie podejmował tak zdecydowanych działań, oprócz kilku rozmów telefonicznych kanclerza Scholza z prezydentem Putinem tuż przed rosyjską inwazją na Ukrainę¹⁰ i w pierwszych tygodniach rosyjskiej interwencji militarnej, na rzecz doprowadzenia do rozejmu czy rozmów pokojowych. Niemcy nie zgłaszały własnych propozycji rozwiązania wojny rosyjsko-ukraińskiej. Wynikało to zapewne z przekonania, że byłyby one nieefektywne bez akceptacji ze strony USA. Jak pisał Piotr Buras, rząd Scholza nie był architektem polityki Zachodu wobec wojny w Ukrainie, lecz jej podwykonawcą (Buras 2023). Przedstawiciele rządu RFN często posługiwali się formułą, że Rosja wojny na Ukrainie nie może wygrać. Na początku 2025 r., kiedy rozpoczęły się negocjacje amerykańsko-rosyjskie i amerykańsko-ukraińskie, zdecydowanie większą aktywność niż kanclerz Scholz, w proponowaniu warunków doprowadzenia do rozejmu i pokoju

¹⁰ Według prasowych doniesień kanclerz Scholz kilka dni przed rosyjską inwazją na Ukrainę miał wezwać prezydenta Zełenskigo, by porzucił kurs na członkostwo Ukrainy w NATO, aby w ten sposób zapobiec wojnie. Prezydent Zełenski zdecydowanie tę propozycję odrzucił (*Propozycja...* 2022).

na Ukrainie, w tym w sprawie integralności terytorialnej Ukrainy i gwarancji bezpieczeństwa dla niej, wykazywał prezydent Francji Emmanuel Macron oraz premier Wielkiej Brytanii Keir Starmer. Rząd kanclerza Scholza podchodził też bardziej powściągliwie, niż chociażby rządy Francji i Wielkiej Brytanii, do kwestii wysłania sił zbrojnych („koalicji chętnych”), jako sił pokojowych (rozjemczych) na Ukrainę, mających gwarantować przestrzeganie zawieszenia broni. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy była zapewne dominująca w Niemczech, a jeszcze bardziej w innych państwach, negatywna ocena wieloletniej współpracy RFN z Rosją, postrzegana przez wielu jako katastrofalny błąd Niemiec (Lieven 2022). Z chwilą rozpoczęcia w pierwszych miesiącach 2025 r. rozmów amerykańsko-rosyjskich i amerykańsko-ukraińskich kanclerz Scholz wzywał Rosję do sprawiedliwego pokoju w Ukrainie i z zadowoleniem przyjął gotowość prezydenta Zełenskigo do negocjacji dotyczących rozejmu i pokoju.

Inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 r. wpłynęła na zmniejszenie wpływów w społeczeństwie niemieckim osób, które tradycyjnie nazywano *Russland versteher* (rozumiejących Rosję), które sugerowały kompromis z Rosją i ustępstwa terytorialne Ukrainy oraz przypisywały przynajmniej część winy za wojnę Zachodowi (Krone-Schmalz 2023). Do nich zaliczano m.in. polityków i sympatyków AfD oraz die Linke. Zwolennikiem ustępstw wobec Rosji był także premier Saksonii Michael Kretschmer, proponujący naprawę gazociągów *Nord Stream* i powrót do współpracy energetycznej z Rosją (Płóciennik 2024). Merkel, była kanclerz RFN, w jednym z wywiadów w połowie marca 2025 r. powiedziała, że nie ma nic złego w próbie zrozumienia Putina, a wczuwanie się w jego sytuację nie jest niczym złym. Stwierdziła, że takie podejście to element dyplomacji i nie ma nic wspólnego z popieraniem polityki prezydenta Rosji, a dyskusja o interesach Rosji musi być dozwolona (Bera 2025). Zapowiadana przez administrację Trumpa istotna zmiana polityki wobec Rosji i Ukrainy oraz wojny na Ukrainie, jeśli będzie konsekwentnie realizowana w praktyce, co w połowie 2025 r. jest coraz mniej prawdopodobne, zapewne wpłynie na wzmocnienie tendencji w Niemczech do normalizacji stosunków z Rosją.

Podsumowanie

W wyniku rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 r. polityka Niemiec wobec Rosji uległa stopniowej, ale daleko idącej zmianie w stosunku do tej prowadzonej zarówno w drugiej dekadzie XXI wieku, jak i w całym okresie pozimnowojennym. Rosja przestała być postrzegana przez niemieckie elity polityczne jako główny partner Niemiec na obszarze poradzieckim i zaczęła

być traktowana jako główne zagrożenie dla Niemiec i bezpieczeństwa europejskiego. Głównym partnerem Niemiec na obszarze poradzieckim, szczególnie w płaszczyźnie politycznej, militarnej i bezpieczeństwa, stała się Ukraina. Największa zmiana w niemieckiej *Russlandpolitik* dotyczyła stosunkowo szybkiego uniezależnienia się gospodarki niemieckiej od rosyjskich surowców energetycznych, głównie ropy i gazu. Agresja Rosji na Ukrainę spowodowała także wzrost tendencji do remilitaryzacji Niemiec.

Oczywiście bardzo trudno prognozować, na ile zmiany w polityce RFN wobec Rosji mają trwały charakter. Wiele będzie zależeć od tego, kiedy i na jakich warunkach dojdzie do regulacji pokojowych w Ukrainie i na ile będą one trwałe. Należy sądzić, że w wymiarze krótkookresowym powrót do dobrych relacji Niemiec z Rosją będzie raczej niemożliwy, przynajmniej do czasu, kiedy w Rosji nie zmieni się grupa rządząca, na czele z Putinem. Natomiast w dłuższej perspektywie nie należy wykluczać normalizacji w stosunkach niemiecko-rosyjskich i narastającej woli obu stron do zacieśniania współpracy politycznej i gospodarczej. W niemieckich kołach politycznych i biznesowych istnieją bowiem bardzo poważne grupy nacisku na poprawę stosunków z Rosją. Merz, jeszcze jako kandydat na kanclerza Niemiec, w połowie lutego 2025 r. mówił o potrzebie nawiązania dobrych stosunków z Rosją. „Rosja – powiedział – jest historycznie i kulturowo państwem europejskim. Pewnego dnia trzeba będzie podjąć poważną próbę ponownego nawiązania dobrych stosunków z Rosją”. Opowiedział się też za bardziej aktywnym udziałem Niemiec w negocjacjach pokojowych dotyczących zakończenia wojny na Ukrainie (*Chce zostać kanclerzem...* 2025). Premier Saksonii Kretschmer, zastępca przewodniczącego CDU, skrytykował pod koniec marca 2025 r. kategoryczne odrzucenie przez Niemcy i inne kraje europejskie możliwości złączenia sankcji wobec Rosji. Stwierdził, że to całkowicie niedorzeczne i nie pasuje do tego, co robią obecnie Amerykanie (*Polityk CDU...* 2025).

W podpisanej w kwietniu 2025 r. umowie koalicyjnej między CDU/CSU i SPD przedstawiciele partii tworzących rząd kanclerza Merza zobowiązali się m.in. do osiągnięcia przez Niemcy neutralności klimatycznej do 2045 r. oraz tworzenia zachęt do budowy elektrowni gazowych. Nie wspomniano natomiast o rozwoju energetyki jądrowej (*Verantwortung für Deutschland...* 2025). W sumie jest to więc zapowiedź kontynuacji polityki *Energiewende* realizowanej za czasów rządów kanclerz Merkel. Te zapisy oraz recesja gospodarki niemieckiej w ostatnich latach spowodowana w dużej mierze wzrostem cen energii są czynnikami sprzyjającymi powrotowi gospodarki niemieckiej do tańszego gazu z Rosji, choć zapewne już nie w takim stopniu jak przed 2022 r.

Mało prawdopodobne jest, aby w dłuższym przedziale czasowym Ukraina zajęła miejsce Rosji jako główny partner Niemiec na obszarze poradzieckim. Administracja prezydenta Trumpa ubiegła Niemcy i inne państwa UE, jeśli chodzi o dostęp koncernów amerykańskich do ukraińskich surowców, w tym metali ziem rzadkich (dalsza pomoc militarna, ekonomiczna i polityczna dla Ukrainy za przejęcie przez USA połowy bogactw naturalnych Ukrainy). Oczywiście firmy niemieckie zapewne będą uczestniczyć w znacznym stopniu w odbudowie gospodarki Ukrainy po zakończeniu działań wojennych. Jednakże mało prawdopodobny jest scenariusz, by osłabiona i – co bardzo możliwe – okrojona terytorialnie Ukraina była w dłuższej perspektywie tak atrakcyjnym partnerem gospodarczym i handlowym dla Niemiec jak Rosja, nawet Rosja poważnie osłabiona prowadzoną wojną w Ukrainie (Kwiatkowska 2023). Mało prawdopodobne jest też, by w niemieckiej polityce zagranicznej pojawiła się jakaś nowa wersja *Mitteleurop*y, w której realizacji wyznaczono by kluczową rolę Ukrainie i stosunkom niemiecko-ukraińskim. Realizacja takiego scenariusza musiałaby być związana z bardzo znaczącym rozluźnieniem więzi integracyjnych w ramach UE bądź nawet jej rozpadem. Nie należy sądzić, by taki scenariusz rozwoju wydarzeń był korzystny dla interesów bezpieczeństwa Polski. Jednakże przyszłe stosunki niemiecko-rosyjskie i niemiecko-ukraińskie w największym stopniu determinować będzie to, kiedy i na jakich warunkach zakończy się wojna na Ukrainie.

Bibliografia

- Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of, independence in Respect of Kosovo. Advisory Opinion* (2010). <https://www.nsarchire.gwu.edu/dokument/18524-national-security-archive-international-court> [dostęp: 3.03.2025].
- Akt stanowiący o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa pomiędzy Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego i Federacją Rosyjską. [W:] S. Bieleń (oprac.). *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 363–370.
- Atak na Nord Stream. Niemieckie media opisują wyniki śledztwa: miała to zrobić grupa sześciu osób na łodzi* (2024). Fakty, <https://fakty.tvn24.pl/fakty-o-swiecie/atak-na-nord-stream-niemieckie-media-opisuja-wyniki-sledztwa-miala-to-zrobic-grupa-szesciu-osob-na-lodzi-st8043562> [dostęp: 23.08.2024].
- Bera P. (2025). *Angela Merkel zabrała głos. Mówi o zrozumieniu Putina*. Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/angela-merkel-zabiera-glos-mowi-o-interesach-rosji-i-ukrainie-7136378867669600a.html> [dostęp: 19.03.2025].
- Bieleń S. (2025). *Czas ryzyka w stosunkach międzynarodowych*. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.

- Buras P. (2023). Zeitenwende szansą dla relacji polsko-niemieckich. *Dialog*, 1, s. 58–59.
- Buzan B., Little R. (2011). *Systemy międzynarodowe w historii świata*. Tłum. E. Brzozowska. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chce zostać kanclerzem Niemiec. Mówi o potrzebie „nawiązania dobrych stosunków z Rosją”* (2025). Gazeta, <https://gazetagazeta.com/2025/02/chce-zostac-kanclerzem-niemiec-mowi-o-potrzebieniu-nawiazania-dobrych-stosunkow-z-rosja> [dostęp: 25.03.2025].
- Cziomer E. (2009). Międzynarodowe implikacje partnerstwa strategicznego Niemcy–Rosja w XXI wieku. [W:] G. Babiński, M. Kapiszewska (red). *Zrozumieć współczesność*. Oficyna Wydawnicza AFM, s. 249–270.
- Cziomer E. (2010). *Polityka zagraniczna Niemiec w dobie nowych wyzwań globalizacji, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz integracji europejskiej po 2005 roku*. Dom Wydawniczy Elipsa.
- Cziomer E. (2015). Rola Niemiec w geopolitycznej grze o Ukrainę w latach 2013–2015. *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 2, s. 39–57.
- Cziomer E. (2018). *Wyzwania nowej roli międzynarodowej Niemiec w dobie globalizacji, kryzysów gospodarczych i finansowo-politycznych po 2007 roku*. Oficyna Wydawnicza AFM.
- Cziomer E. (2019). Początki partnerstwa strategicznego Niemcy–Rosja w XXI wieku. [W:] E. Mreńcy (red.). *Integracja. Polityka zagraniczna. Praworządność. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Witoldowi Maciejowi Góralskiemu*. Wydawnictwo AEH, s. 109–129.
- Das Weissbuch zur Sicherheitspolitik und Zukunft der Bundeswehr* (2016). Die Bundesregierung, <https://www.bmvg.de/resource/blob/5261486/015be272f8c-0098f1537a491676bfc31/weissbuch-2016-data.pdf>.
- Die Bundesregierung, Regierungserklärung in der Sondersitzung zum Krieg gegen die Ukraine vor dem Deutschen Bundestag am 27. Februar in Berlin* (2022). [W:] Bundeskanzler Olaf Scholz Reden zur Zeitenwende. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, <https://bundesregierung.de/resource/blob/992814/2131062/78d39dda6647d-7f835bbe76713d30c31/bundeskanzler-olaf-scholz-reden-zeitenwende-download-bpa-data.pdf?download=1> [dostęp: 16.04.2023].
- Drzewicki A. (2012). Współczesny wymiar stosunków niemiecko-rosyjskich. *Biuletyn Niemiecki*, 26, s. 2–16.
- Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19. Legislaturperiode* (2018). Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/847984/3d417686a16696f156611b06a1508ad0/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf?download=1> [dostęp: 16.04.2023].
- Fix L., Gawrich A. (2014). Niemiecka polityka zagraniczna a rewolucja na Ukrainie. *Biuletyn Niemiecki. Centrum Stosunków Międzynarodowych. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej*, 46, s. 2–5.
- Friedman G. (2012). *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy*. Tłum. M. Wyrrwas-Wiśniewska. Wydawnictwo Literackie.
- Gadawa M. (2025). *Powrót do Nord Stream? Kreml: trwają rozmowy Rosji i USA*. Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/powrot-do-nord-stream-kreml-trwaja-rozmowy-rosji-i-usa-7139220177070848a.html> [dostęp: 27.03.2025].

- Gołda-Sobczak M. (2016). *Krym jako przedmiot sporu ukraińsko-rosyjskiego*. Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum.
- Hoffmann C. (2014). *Steinmeier gegen Nato-Mitgliedschaft der Ukraine*. Der Spiegel, https://www.spiegel.de/politik/deutschland/ukraine-krise-steinmeier-gegen-nato-mitgliedschaft-der-ukraine-a-1004525.html?sara_ref=re-xx-cp-sh [dostęp: 24.11.2014].
- Iwański T., Nieczypor K. (2019). *Formuła Steinmeiera: w poszukiwaniu kompromisu w sprawie Donbasu*, www.osw.pl/publikacje/analizy/2019-10-02/formula-steinmeiera-w-poszukiwaniu-kompromisu-w-Donbasie [dostęp: 29.07.2025].
- Jakubczyk D. (2025). *Polityk CDU: To całkowicie niedorzeczne. Trzeba dyskusji, czy sankcje na Rosję mają sens*. Next Gazeta.pl, <https://next.gazeta.pl/next/7,168930,31812989,polityk-cdu-trzeba-dyskusji-czy-sankcje-na-rosje-maja-sens.html> [dostęp: 31.03.2025].
- Jasiński Ł. (2025). Niemcy w roku 2024: europejski olbrzym grzęźnie... *Rocznik Strategiczny 2024/25*, 30, s. 353–366.
- Jędrzejowska K. (2024). Państwa świata – wybrane dane i wskaźniki. *Rocznik Strategiczny, 2023/24*, 29, s. 406–418.
- Kalus K. (2025a). *Powrót ropy z Rosji do Niemiec. Pracownicy rafinerii piszą do rządu*. Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/ropa-z-rosji-niemcy-rozwazaja-powrot-jeden-warunek-7132177418193856a.html> [dostęp: 28.03.2025].
- Kalus K. (2025b). *Wzrost o 81 proc. To tam płynie gaz z Rosji*. Money.pl, www.money.pl/gospodarka/lng-z-rosji-glownym-odbiorca-w-europie-jest-francja-7126476393933632a.html [dostęp: 28.03.2025].
- Kardaś S., Konończuk W. (2015). *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*. Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwalego-pokoju> [dostęp: 8.07.2015].
- Koszel B. (2017). „Kultura wstrzemięźliwości” czy aktywne współdziałanie? Dylematy polityki bezpieczeństwa Niemiec w XXI wieku. *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, 1, s. 17–35.
- Krone-Schmalz G. (2023). *Russland verstehen. Der Kampf um die Ukraine und die Arroganz des Westens*. Westend Verlag.
- Krzemiński A. (2022). Niemieckie zapusty. *Polityka*, 11, s. 46–48.
- Kwiatkowska A. (2023). *Zeitenwende, czyli jak Ukraina staje się dla Niemiec nową Rosją*. Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art39165361-anna-kwiatkowska-zeitenwende-czyli-jak-ukraina-staje-sie-dla-niemiec-nowa-rosja> [dostęp: 29.09.2023].
- Lepiarz J. (2025). *Bundestag zmienił konstytucję. Budżet na niemieckie wojsko bez ograniczeń* (2025). Bankier.pl, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bundestag-zmieni-konstytucje-Nieograniczone-zwiekszenie-deficytu-w-kilku-przypadkach-8909703.html> [dostęp: 19.03.2025].
- Lieven A. (2022). *Why Germany's pursuit of peace in Ukraine is paralyzed*, <https://responsiblestatecraft.org/2022/10/25/why-germanys-pursuit-toward-peace-in-ukraine-is-paralyzed> [dostęp: 11.01.2023].
- LNG z Rosji do Europy. Niemcy odgrywają kluczową rolę. Raport potwierdza* (2025). Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/import-lng-z-rosji-do-europy-niemcy-odgrywaja-kluczowa-role-7119364140067648a.html> [dostęp: 17.03.2025].

- Malinowski K. (2009). *Przemiany niemieckiej polityki bezpieczeństwa 1990–2005*. Wydawnictwo Instytutu Zachodniego.
- Marco Rubio nazywa wojnę w Ukrainie „wojną zastępczą” między USA i Rosją. Kreml się zgadza (2025). MSN, <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/polska/marco-rubio-nazywa-wojn%C4%99-w-ukrainie-wojn%C4%85-zast%C4%99pzc%C4%85-mi%C4%99dzy-usa-i-rosj%C4%85-kreml-si%C4%99-zgadza/ar-AA1AnWsk?apiversi on=v2&noservercache=1&domshim=1&renderwebcomponents=1&wcseo=1&batchservertelemetry=1&noservertelemetry=1> [dostęp: 6.03.2025].
- Mearsheimer J.J., Rosato S. (2024). *Jak myślą państwa. Racjonalność w polityce zagranicznej*. Tłum. J. Sadekiewicz. Prześwity.
- Merkel A. (2024). *Wolność. Wspomnienia 1954–2021*. Tłum. J. Sarna, E. Skowrońska. Znak Horyzont.
- Merkel w Bundestagu: Rosja kwestionuje ład pokojowy w Europie (2014). Onet.pl, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/merkel-w-bundestagu-rosja-kwestionuje-lad-pokojowy-w-europie/hrv075> [dostęp: 15.09.2015].
- Molo B. (2017). Bezpieczeństwo zaopatrzenia energetycznego – wyzwania dla polityki bezpieczeństwa Niemiec. *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, 1, s. 99–116.
- Münchau W. (2025). *Kaput. Koniec niemieckiego cudu gospodarczego*. Tłum. B. Kocowska. Prześwity.
- Münkler H. (2025). *Macht im Umbruch. Deutschlands Rolle in Europe und die Herausforderungen des 21. Jahrhunderts*. Rowohlt Verlag.
- Niemcy. Handel z Rosją stracił na znaczeniu (2023). DW, <https://www.dw.com/pl/niemcy-handel-z-rosja-stracil-na-znaczeniu/a-65306314> [dostęp: 17.03.2025].
- Pawlak M. (2025). *Rosnie udział uchodźców z Ukrainy, którzy nie planują wracać do kraju*. MSN, <https://www.msn.com/pl-pl/finanse/najpopularniejsze-artykuly/ro%C5%9Bnie-udzia%C5%82-uchod%C5%BAc%C3%B3w-z-ukrainy-kt%C3%B3rzy-nie-planuj%C4%85-wraca%C4%87-do-kraju/ar-AA1BYN1L?apiversion=v2&noservercache=1&domshim=1&renderwebcomponents=1&wcseo=1&batchservertelemetry=1&noservertelemetry=1> [dostęp: 31.03.2025].
- Pluciennik S. (2023). Rok *Zeitenwende*: czy Niemcy dokonały strategicznego zwrotu?. *Rocznik Strategiczny 2022/23*, 28, s. 307–319.
- Pluciennik S. (2024). Ile zostało z *Zeitenwende*? Niemiecka polityka w drugim roku wojny, *Rocznik Strategiczny 2023/24*, 29, s. 284–299.
- Propozycja z Niemiec tuż przed wojną. Zelenski odmówił (2022). O2, <https://www.o2.pl/informacje/propozycja-z-niemiec-tuz-przed-wojna-zelenski-odmowil-6754153756834336a> [dostęp: 6.04.2022].
- Przemówienie kanclerz federalnej Angeli Merkel w związku z uroczystościami z okazji 25. Rocznicy Mszy Pojednania w dniu 20 listopada 2014 r., <https://polen.diplo.de/resource/blob/486704/a70b425417f44f03a1ceccd90468c452/Merkel-kreisau-2014-data.pdf> [dostęp: 9.02.2026].
- Przychodniak M. (2017). Chińskie plany wzmocnienia partnerstwa z Niemcami. *Biuletyn PISM*, 65, <https://pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/23349.pdf>.
- Ranking eksportu broni. Oto które państwa sprzedają najwięcej (2022). Money.pl, money.pl/gospodarka/ranking-eksportu-broni-oto-które-panstwa-sprzedaja-najwiecej-6805228407220960a.html [dostęp: 5.06.2023].

- Rede von Bundeskanzlerin Merkel im Deutschen Bundestag* (2014). www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Regierungserklärung/2014-11-26-merkel-bt-haushalt.html [dostęp: 19.04.2015].
- Relacje polsko-niemieckie w czasach przełomu* (2023). Centrum Studiów Międzynarodowych, <https://csm.org.pl/relacje-polsko-niemieckie> [dostęp: 4.05.2024].
- Scholz O. (2022). *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 19. Mai im Deutschen Bundestag*, <https://olaf-scholz.spd.de/aktuelles/detail/news/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-19-mai-2022-im-deutschen-bundestag/19/05/2022> [dostęp: 12.10.2022].
- Scholz O. (2023). *The Global Zeitenwende. How to Avoid a New Cold War in Multipolar Era*. Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/germany/olaf-scholz-global-zeitenwende-how-avoid-new-cold-war#> [dostęp: 12.12.2025].
- Scholz O. (2025). *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz*. Bundesregierung, Berlin 13.11.2024, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/newsletter-und-abos/bulletin/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-2332914> [dostęp: 20.03.2025].
- Staack M. (1998). Großmacht oder Handelsstaat? Deutschlands aussenpolitische Grundorientierungen in einem neuen Internationalem System. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 12, s. 14–24.
- Stiglitz J.E. (2004). *Globalizacja*. Tłum. H. Simbierowicz. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stolarczyk M. (1995). *Podział i zjednoczenie Niemiec jako elementy ładów europejskich po drugiej wojnie światowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Stolarczyk M. (2005). Kontrowersje wokół militarne go zaangażowania Polski w Iraku. *Przegląd Zachodni*, 1, s. 63–93.
- Stolarczyk M. (2016). *Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992–2015*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Stolarczyk M. (2017). Bezpieczeństwo Niemiec w kontekście konfliktu na wschodzie Ukrainy. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, 1, s. 83–97.
- Stolarczyk M. (2022). *Główne tendencje ewolucji globalnego i europejskiego systemu międzynarodowego w okresie pozimnowojennym i ich niektóre implikacje*. Digitalpress Lidia Jaworska.
- Timmermann H. (2007). Die deutsch-russischen Beziehungen im europäischen Kontext. *Internationale Politik und Gesellschaft*, 1, s. 101–122.
- Tkachuk O. (2019). *Stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej*. Praca doktorska UJ w posiadaniu autora.
- Trump uderza w Zelenskiego. „Nie jest aniołkiem”* (2025). Wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/nie-jest-aniolkiem-trump-uderza-w-zelenskiego-7117611594677024a> [dostęp: 24.01.2025].
- Verantwortung für Deutschland. Koalitionsvertrag zwischen CDU,CSU und SPD* (2025), https://www.koalitionsvertrag2025.de/sites/www.koalitionsvertrag2025.de/files/koav_2025.pdf [dostęp: 30.05.2025].
- Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Der Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP* (2009). <https://www.cducsu.de/sites/default/files/Gesamt-Entwurf%20KoalitionsvertragmP.pdf> [dostęp: 30.03.2011].

- Widzyk A. (2025). *Niemcy chcą kupić od USA Patrioty dla Ukrainy*. Gazeta.pl, <https://wiadomosci.gazeta.pl/swiat/7,198076,32096336,niemcy-chca-kupic-od-usa-patrioty-dla-ukrainy-kanclerz-apeluje.html> [dostęp: 11.07.2025].
- Zajązkowski M. (2024). Strategia USA przed wojną na Ukrainie: pomiędzy odstraszeniem a obawą przed eskalacją. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 1, s. 113–132.
- Zniszczenie Nord Stream. Zaskakujące słowa byłego szefa niemieckiego wywiadu o roli Andrzeja Dudy* (2024). Onet.pl, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/zniszczenie-nord-stream-zaskakujace-slowa-z-niemiec-o-rol-i-andrzeja-dudy/z1qk82y> [dostęp: 23.08.2024].
- Zybertowicz A. (2022). *Handel zagraniczny Niemiec: bilans z Polska wyżej niż z Rosją*. Demagog.org, <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/handel-zagraniczny-niemiec-bilans-z-polska-wyzszy-niz-z-rosja> [dostęp: 4.11.2023].
- Żurawski vel Grajewski P. (2008). *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1991–2004*. Ośrodek Myśli Politycznej.

